

ANALI Centra Jugoslav. akad.	1	275—278	Osijek 1981.
---------------------------------	---	---------	--------------

UDK 502.3:502.5

MATKO MEŠTROVIĆ

KOMPREENISTIČKI PRISTUP PROBLEMIMA OKOLIŠA

Umjesto stručnog referata ponukan sam u ovom kratkom priopćenju iznijeti nekoliko misli o mogućoj sistematizaciji problemskih aspekata okolice s gledišta pojmovne cjelovitosti.

Smatram da smo našim prilikama dobrano zatečeni nepripravni i da se naš razvitak nalazi u dvostrukom procjepu: s jedne strane, predstoji nam opasnost tehnološkog jaza, pod čim mislim na sve manju mogućnost održavanja tempa s tehnologijskim inovacijama u svijetu, dok je, s druge strane, nazočna opasnost tehnoloških devastacija, pri čemu mislim na sve veće pomanjkanje sposobnosti predviđanja i anticipatornog pariranja negativnih posljedica tehnološke revolucije.

I u jednom i u drugom smislu u pitanju je održavanje ravnoteže bazalnog metabolizma društvenog organizma kao cjeline. Stoga mi se čini da će biti nužno, prije nego i počne intenzivnije praćenje i proučavanje pojedinačnih pokazatelja njegovih poremećaja, izgrađivati konceptualni okvir za budući model regulatornih akcija koji će se prije ili poslije javiti kao neumitna nužda na razini globalnog društva.

Već se danas mogu citirati primjeri zemalja čije vlade osnivaju posebna ministarstva za okoliš (najnoviji je primjer Francuska) u nastojanju da se pohvataju barem neki konci u spletu mnogih proturječnih procesa koji uzrokuju različite vidove deteriorizacije okolice. Ali to su jedva palijativne mjere, s obzirom na to da su korijeni bolesti duboko u samoj naravi suvremenog društva i u temeljnim značajkama civilizacije koju ono stvara. Da-

pače, moglo bi se reći da ni najelementarnije veze uzročno-posljedičnih odnosa nisu još razlučene ni među simptomima na samoj površini pojava, premda se radi o temeljnim uvjetima opstanka života i čovjeka.

Međutim, nije rijedak slučaj da se među znanstvenicima i misliocima javljaju pokušaji revizije čitavog tog pitanja upravo s gledišta temeljnog poimanja čovjeka i njegove uloge u svijetu. Naime, diskrepancija je očita između specijalističkih znanja, upravo množine tih znanja, i nedostatnosti sinteznih znanstvenih odgovora na probleme današnjice.

Bilo bi nedijalektički očekivati ikad potpune i posve valjane odgovore, ali je nesumnjivo da je cjelovitiji pogled kroz sve slojeve uvjetovanosti čovjekova ponašanja od biologije do ideologije, u povezanim sistemima i podsistemima, danas više moguć nego što je bio jučer.

Takav pogled morao bi obuhvatiti biosociološku dimenziju na ekološkom planu, ekološku dimenziju u tehnologiji, te komunikološke i ideološke aspekte u društvenoj nadgradnji, što zapravo i jest obuhvatno poimanje ljudskog okoliša.

Ali, veoma je teško koncipirati metodološku razradu takvog pristupa koja bi mogla jedinstveno obuhvatiti toliki raspon raznolikog proučavanja. Pokušavajući misliti terminima *cjelina* Buckminster Fuller je našao najbolji oslonac i potvrdu u općoj teoriji sistema. U tom smislu zanimljiv je pojam *sinergija* koji on definira kao »...ponašanje cjeline sistema koje se ne da predvidjeti promatranim ponašanjem bilo kojeg od zasebnih dijelova sistema ili bilo koje od njihovih skupina. Nema ničega u kemizmu nokta nožnog palca što bi govorilo o postojanju ljudskog bića.« (B. Fuller: *Operating Manual for Spaceship Earth* , Southern Illinois University Press 1969. st. 71).

Naime, ako ne započnemo dovoljno obuhvatno, može nam se desiti da ostavimo izvan sistema nepoznate ali kritične varijable koje će nas i dalje mučiti. Interakcija nepoznatih varijabli unutar i izvan odabranih granica sistema vjerojatno će izazvati zastrašujuće i dovesti do posve krivih dogovora.

Zato sinergetika, uz pomoć kompjuterske strategije i opće teorije sistema, pristupa »rješavanju problema tako da počinje s poznatim ponašanjem čitavih sistema plus poznato ponašanje nekih od njihovih dijelova sistema i njihovih odnosnih ponašanja, jednako kao što u geometriji poznata činjenica da suma kutova trokuta

iznosi 180°, plus poznato ponašanje svake dvije stranice s obzirom na kut koji čine i obratno, omogućava da se precizno utvrde i upotrijebe vrijednosti ostalih triju dijelova trokuta.» (isto st. 87).

Nemam namjeru prikazati čitav pojmovni aparat kojim Fuller operira, nego tek upozoriti na njegovu teoretsku orijentaciju koju za ovu problematiku smatram u najmanju ruku relevantnom. Možda njegove formulacije izgledaju preopćenite i neprimjerene praktičnoj akciji, ali i radi se o nadvladavanju partikularnih aspekata i o partikularizmu uopće. U takvom kontekstu generalizirane formulacije mogu biti veoma funkcionalne i što su obuhvatnije, to su trajnije efikasne. Tako i pojam bogatstvo u Fullera znači »...našu organiziranu sposobnost da se djelotvorno ponese s okolicom u održavanju zdrave regeneracije i u smanjivanju fizičkih (čitaj: materijalnih i energetske) i metafizičkih (čitaj: znanstvenih u smislu know-how) restrikcija broja dana našeg života računanih unaprijed« (isto st. 85).

U istom smislu i *komprehensija* znači »identificiranje svih najjedinstvenije ekonomičnih međuodnosa središnjih entiteta koji su na djelu« (isto str. 70).

Ali jedan od tipičnih potproblema općeg problema ljudskog opstanka jest problem zagađenosti — ne samo vode i zraka nego i informacija pohranjenih u našem mozgu. Pod tim Fuller razumije u prvom redu društvene i ideološke predrasude koje s pravom smatra jednom od najjačih zapreka ljudskom napretku.

Naše društvo, premda neizbježno dijeli i sve će više dijeliti sudbinu svjetskog društva, ima mnoge vlastite specifičnosti razvoja koje izlaze iz konstelacije povijesnih uvjeta njegova nastanka. Mnoge od tih specifičnosti znamo i s njima donekle računamo, a mnoge ne znamo ili ih pak ispuštamo iz vida, čime ne umanjujemo njihovo proturječje. Na neke ključne antinomije industrijskog razvoja kod nas ukazao je nedavno na savjetovanju jugoslavenskih sociologa Josip Županov:

»Visoko razvijena društva masovne potrošnje mogu, zahvaljujući promjenama u tehnologiji, da proizvode sve više sve jeftinijih dobara, ali uz sve veći trošak druge vrste: na račun ozbiljnog pogoršanja čovjekove okoline, što dovodi do sniženja kvaliteta života. Veličina toga troška tek se počinje nazirati: on predstavlja golem teret i za visoko razvijena industrijska društva čija je ekonomska snaga višestruko veća od snage našeg društva. Prema tome niski tržišni troškovi (market cost) povezani su s visokim društvenim troškovima (social cost). Međutim, taj isti problem golemih društvenih troškova industrijskog razvoja već se, ne u mnogo manjoj mjeri, nameće i našem društvu, premda naša privreda još ni izdaleka nije postigla niske tržišne troškove. S obzirom na to u nas relacija tržišni troškovi — društveni troškovi poprima upravo apsurdan oblik;

umjesto niski tržišni troškovi — visoki društveni troškovi kao na Zapadu, kod nas je odnos: visoki tržišni troškovi — visoki društveni troškovi. Ako ta relacija i na Zapadu predstavlja »područje gdje je konfuzija i nerazumijevanje danas najveće« što da se tek u nas očekuje! Međutim, ova relacija predstavlja ne samo bitnu dimenziju planiranja razvoja nego i područje gdje je društvena akcija neodložno potrebna, gdje odlaganje i oklijevanje može da izazove nesagledive i nepopravljive posljedice.« (J. Županov: Antinomije i planiranje u našem industrijskom razvoju, časopis »Sociologija« 1970/3—4, Beograd).

Ta posljednja konstatacija čini mi se najosnovnijim polazištem za svaki ozbiljan pokušaj sučeljavanja s problemima okoliša u našoj današnjoj situaciji.